

המזרח התיכון — לאן?

המזרח התיכון נתבגר. זהו אחד הרשמים הבולטים ביותר שנתרשמתי בעת ביקורי בו, ואילו נתלחה אלי ת. א. לורנס, היה נזכר בוודאי את אנשי המדינה והפוליטיקאים שבאותו חבל, אך בציון שינוי אחד שחל בהם — והוא שינוי גדול: אז, לאחר מלחמת העולם הראשונה, היו הם המהפכנים, אותם אנשי המזרח-התיכון שנתיצבו בראש ההתעוררות הערבית; ואלו כיום מחזיקים הם בעמדות של שלטון והשפעה וכמעט כולם היו לשמרנים משוכנעים. דבר זה נכון ביחס לעבה"י, עיראק וכן ערב הסעודית. במשך חצי יובל השנים לא עלה כמעט שום שם חדש של איש-סגולה — פרט, אולי, לעבדול רחמן עזאם פשה, מזכירה של הליגה הערבית, ולבן-גוריון ושרתוק, המנהיגים הפוליטיים של הסוכנות היהודית. אשר לערבים — ישנם, כמובן, גם המלך פארוק של מצרים והעוצר עבדול איללה של עיראק. אך בדרך כלל, מוסיף ההגה להיות בידיהם של המדינאים שבעבר.

ודבר זה הוא נכון לא רק לגבי הפוליטיקאים שבמזרח התיכון, אלא גם לגבי תופסי-המשרה הבריטיים, המשמשים אותם והצרים כיום את צורתה של המדיניות הבריטית שם. סיר קינהן קורנווליס, האחראי כעת ל"לשכת-המזרח-התיכון" שהוקמה ע"י מר ארנסט בוויין, היה מנהלה של "הלשכה-הערבית" בקהיר עוד בתקופה המרוחקת מזמננו מרחק רב, דהיינו ב-1920; סיר וולטר סמארט, שהועלה לפני זמן-מה לדרגת "וזיר מזרחי" בשגרירות שבקהיר (דרגה חדשה ובלתי רגילה; הרגילה היא — "מזכיר מזרחי", — המ ע ר כ ת), — והוא אחד מקובעיה ואנשי המוחין של המדיניות הבריטית במזרח-התיכון, — נמצא באותו מקום זה 20 שנה. מר א. כ. קירקבריידי, הנציג הבריטי בעמאן ואחד מנושאי-המשרה הבריטיים שבמזרח-התיכון, היה בעבה"י כבר ב-1921; וכיוצא בזה רבים אחרים.

בשום מקום בעולם לא התמיד סבל-הירושה הבריטי מתקופת מלחמת-העולם הראשונה, בין באנשים ובין בקוי מדיניות, ימים רבים יותר מאשר במזרח-התיכון. מערך זה של אישים ורעיונות שעבר זמנו וכל סבל-הירושה הזה כבר מתחילים לתת אותותיהם.

שוב אין הבריטים מקובלים במזרח-התיכון. מציאותם של גייסות בריטיים בעיראק, סוריה והלבנון, וכן בארץ-ישראל ובמצרים, מעוררת בהחלט מורת-רוח. ייתכן שמי שלא בא במגע קרוב עם צעירי הארצות האלה יתקשה להבין דבר זה לאשורו. הקשישים, שזכו, תודות לקשריהם עם הבריטים, לתפוס במשך 25 השנים האחרונות את עמדות השלטון וההשפעה, אין ביכולתם עוד לקיים בידיהם את שליטתם על בני עמם. צורות הקשר והידידות הישנות מוסיפות להתקיים בין הבריטים והקבוצות השולטות במזרח-התיכון אבל עכשיו הן בבחינת עלהזית שבלה מזוקן ועלול להקרע, עלהזית המכסה את פני המציאות של במת חיים מזרח-תיכונית חדישה.

דור חדש של ערבים, נוצרים ויהודים גדל במזרח-התיכון, הוא לא ידע את לורנס, קורנווליס, סמארט וקירקבריידי. ואף לא יתן לבו לכך. שוב אין הם שרויים בעבר הרודם של המרד הערבי. רוצים הם את עובדות-המציאות הנוקשות בעסקי הפוליטיקה המזרח-תיכונית בפרס, בסוריה ובלבנון, ובאותו המקרה המיוחד במקצת שבא"י, זו הבעיה שלא נפתרה עדיין מאחרי מלחמת העולם הראשונה. הבריטים והצרפתים וידיהם הערבים הצליחו בשעתם להקים

דבר שנראה כמסגרת יציבה למזרח-התיכון, אך בעיות חברתיות וכלכליות מעמיקות יותר, אשר שיוצו לעין לא זכו אלא לתשומת לב מעטה. צורת הדימוקרטיה שהונחה, פירושה-היה תמרון מתמיד לזכיה בשלטון שערכו חבורות פוליטיקאים מתחרות. שום ממשלה לא האריכה ימים עד שתוכל להכיר כראוי את הבעיות החברתיות והכלכליות העמוקות יותר של העמים האלה. העמים הללו סובלים ממחלות כלליות; חולי-עיניים מדבק, רעבון מתמיד ותמותת תינוקות מרובה עד מאוד.

אותה שעה בעיראק, למשל, מתעורר בקרב חמישית מן האוכלוסייה הכללית הלך-רוח מרדני, ובענין גלוי ומתגבר והולך מסתכלים הם באותו משטר חדש שהוקם בצפון-מערב פרס, מקום בו הוקם ועד-שחרור בקרב 200.000 הכורדים. תנועה זו אינה בעלת חשיבות לאלתר, אך היא מתפתחת והולכת באחת מעמדות המפתח האיסטרטגיות, בדיוק במקום שבו משעינים אל חומות המזרח-התיכון את כלי המנוף הרוסי. עכשיו, על כל פנים, התגברה הממשלה העיראקית על מרידת הכורדים, שחלה לפני זמן מועט, ע"י טבין ותקלין שנתנה לראשי השבטים הסוררים, לאחר שהצבא העיראקי נכשל בניסיונו להכניעם וחיל-האוויר הבריטי סרב להתערב.

כל זה אינו חדש. הדברים הללו נרחשו מזה שנים. אבל עכשיו הוכנס לכאן גורם דינמי חדש. נדמה הדבר, כי עיראק נהפכה למעין כיכר-ההתנגשות שלפני שער הגיחה אשר עליה, יותר משאר מקומות, יכולה רוסיה לצעוד את צעדה הבא קדימה, לפי שבדומה לפרס מצויות בעיראק נקודות-תורפה אם מבחינה חברתית ואם בענין "המיעוטים", ועל כן מוכשרת היא לעמוד בפני מין "אזרבייג'אן" לאין ערוך פחות מתורכיה, למשל, ברגע זה. הזדקרותה הפתאומית של העובדה הזאת נתגלתה בשבועות האחרונים לעיניהם של המדינאים הערביים ושל רבים מנושאי המשרה הבריטיים אשר במזרח-התיכון. תמונתה הכוללת של האיסטרטגיה הבריטית במזרח-התיכון הועמדה עכשיו להערכה חדשה ובחינה חדשה; והללו העלו כמה תוצאות אורייגניות למדי.

אמרו לי מנהיגים ערביים, שהאיסטרטגיה הבריטית בימים אלה נראית להם כשיטת התגוננות בפני החדירה הרוסית לתוך המזרח-התיכון; רואים הם את קו הבסיסים הבריטיים כשהוא משתרע מדרום-פרס דרך עיראק, סוריה, הלבנון, א"י ומצרים אל יון, כדי לחפות על המפרץ הפרסי, המזרח-התיכון והים התיכון המזרחי ולהיות לסעד לתורכיה בעמידתה. ברור הדבר, כי גם הרוסים רואים כך את המצב, וכל הנוסע על פני שטח זה מסיק על כורחו, כי אמנם זהו המערך האיסטרטגי הבריטי.

נראה הוא כמעין חישוב ברזל שנועד להבטיח אותו יישוב-עניינים במזרח-התיכון שהיה פרי מלחמת 18—1914 אך בתוכו של החישוב הזה מצוי עוד סידור כוחות צבאי אחר, שסייע עד כה לקיים את שווי-המשקל המאוזן והמדוקדק. סידור כוחות זה מתבסס על ממלכתו הנרחבת של אבן-סעוד יעל הסדר שהושלט בכוח אישיותו התקיפה בקרב השבטים אשר בתוך תחומיו; וכן היה מתבסס על צבא עיראקי בן 35.000, שעצר פחות או יותר, שבטים פושטים ונתן מבטח לבירה, כשבאו המרידות הכורדיות, המתחוללות פעם בפעם. להלכה דיה עצמתו של צבא זה למסעו לתוך חג'אז ולשימת קץ לשלטונו של אבן-סעוד באותה ארץ; אך המדיניות הבריטית במזרח-התיכון קיבלה ואישרה את מלכות אבן-סעוד, והתקוות והשאיפות השושלתיות של בני האשם יריביו הוכרחו להרכין ראש בפני העובדה הזאת.

ואלו צבא עיראקי זה היה לו ער-שכנגד כצבאו של שליט האשימי אחר, צבא האמירות בשטח המנדט של עבה". ויתכן כי (לדעת מומחים בריטיים) לאמירות זו היה הצבא המקומי הטוב ביותר במזרח-התיכון. ה"לגיון-הערבי", קצתו ממוכן ונתון להדרכת קצינים בריטיים (ולפיקודם) מונה 1600 איש בסה"כ — ויצויק, אגב אורחא, כי בריטניה היא שנושאת בהוצאותיו.

אמר לי בן-סמך בריטי, שצבא זה לבדו די "לבוא בחשבון" עם אבן-סעוד. שני צבאות האשימיים אלה בגבולות של אבן-סעוד, סימנו איפוא, ברור את התחום להתפשטותו — וההשפעה

הבריטית היא שקבעה, לעת עתה, את עמדתם, המתגוננת והבלתי-פעילה, כלפי יריבם וגזול-מלכותם. כל התמונה הזאת הושפעה לפתע השפעה עצומה ע"י המאורעות בפרס. כמה מנהיגים ערביים ששוחחתי עמהם אמרו, כי עיראק לא היתה מסוגלת להוכיח התנגדות יותר מפרס. ונושאי-משרה בריטיים, שתנאי המקום נהירים להם, היו שותפים לאותה דעה. הגנרל גורי אס-סעיד, מי שהיה ראש ממשלה ונשיא הסינט ועודנו איש המדינה הראשי של עיראק, ניסה לגייס את הליגה הערבית תחילה לתמיכה בפרס ואח"כ, באופן מפורש יותר, למען עיראק ותורכיה, כשתי הארצות הנתונות ביותר לסכנה. הוא טען לעניינו זה באסיפת הליגה הערבית בנובמבר, אך לא זכה אלא לתגובות שתמטניות מאת שאר המדינות הערביות, הוא רצה ליצור גוש-מגן מזרח-תיכוני גדול, המשתרע מאפגניסטאן ומגיע עד תורכיה ומצרים, אחר כך החליט ללכת לתורכיה כדי לפתוח בשיחות המוחזקות "שיחות-מטה" תורכיות-עיראקיות.

אבן-סעוד מודאג, וחושש מאוד לעתיד לבוא אחרי מותו. רואה הוא את שאיפותיהם של ההאשימים לכונן מדינת סוריה רבתי, בשלטון נסיך האשימי, ואת צבאות עיראק ועבה"י, המצפים לשעת כושל כדי "לבוא בחשבון" עם בניו על גזילת מלכות חג'אז ההאשימית. לפיכך מתכוונן הוא לקראת היום שבו לא תוכל בריטניה — או לא תרצה עוד — לעצור את יריבי משפחתו. תשובתו לסכנה כזאת היתה ברית מהודקת עם מצרים. נראה כי מלך פארוק ומצרים כולה ערבו להתמדת השושלת הסעודית. אין לדעת עדיין, מהו השכר שהציע אבן-סעוד למלכה הצעיר של מצרים בעד השיירות הגדול הזה, אך אין ספק, כי זהו שכר של ממש. האמיר עבדאללה, יבדוק בלונדון את האפשרויות ל"פדרציה-האשימית" של עיראק ועבה"י; ביחוד מעוניין הוא בפתרון השאלה כיצד לקיים בידי עבה"י את השליטה על 1600 אנשי "הלגיון הערבי" בלי לשלם את הוצאותיו של "לגיון" זה. על כן היה האמיר מעוניין בהסכם, אשר לפיו יקושר "הלגיון" קשר של קיימא בצבא העיראקי, ומשם יבואו תשלומיו, דבר שהיה נותן לצרוף-מדינות זה את הצבא שהוא, בלי ספק, רב העצמה ביותר במזרח-התיכון. וכבר אמר בנו השני (ומיניסטר-החוץ) של אבן-סעוד, כי תכנית כזאת היתה מחייבת תחילה את הסכמתה של הליגה הערבית.

מובנת, איפוא, התנגדות סעודיה ומצרים ל"סוריה-רבתי". לגבי אבן-סעוד אין זו שאיפה להושיב בן שושלתו בסוריה. אלא — למנוע מיריביו עמדת מפתח-מכרעת. אבל ה"רוח ממזרח" מאיימת "להעביר כלח" על המשחק המורכב הזה של "ביטוח-משנה" שושלתי (כפי שהיה כבר באותה "רוח מהמזרח"), כדי ששרשרת ההבטחה הבריטית תיראה מעכשיו כדבר שבמקצת הוא כבר נחלת העבר.

ההשפעה הרוסית במזרח-התיכון אינה מתקדמת "בצעדי אשקוקי" צבאיים בנוסח מסורתית, ואם אמנם למדו הרוסים פרק בספרו של לורנס, הרי אינם אלא עושים את אשר הצליחו הבריטים בשעתם לעשות נגד התורכים.

תומכים הם בחצי מיליון הארמנים אשר בפרס, סוריה, הלבנון ומצרים. פועלם זה נגד תורכיה מכונן. ובכל רגע יכולים הם הרוסים לבור לעצמם שיתוף עם הכורדים, וכן עם השכבות הבלתי-מרוצות. בעיראק כבר התקדמו ההכנות לכך התקדמות רבה למדי, ומעטים הם קווי המגן שכנגד צורה זו של מסע הגישה. בגלוי ובצנעא תומכים הרוסים במחאות הסוריות והלבנוניות נגד ההסכם וצבא הכיבוש האנגלי-צרפתי. בכל דרך של עידוד מעודדים הם את תביעות הסורים והלבנונים בענין פינוי הלבנט ע"י הבריטים.

בקשר לכך עלי לציין את דעתו של אחד מנושאי-המשרה הבריטיים הבקיאים ביותר בעניני המזרח-התיכון. בטוח הוא, כי שעת צאתם של החיילות הבריטיים מסוריה תהיה שעת המשבר הגדולה ביותר לארץ זו, כבר כיום, לדבריו, אין לדבר הממשלה המרכזית כל סמכות בשטחי הדרוזים ובמחוזות העלויים של סוריה. עדיין אין חיל משטרה אמיתי אפילו בדמשק עצמה, ותמיכה ועידוד לכל הכוחות נושא מגמות ההתפרקות מוסיפים לבוא מידי הצרפתים שבמקום. סבור הוא, כי במסיבות כאלה ספק הוא אם תוכל המדינה הסורית בצורתה הנוכחית להאריך "מים" לאחר שיצאו משם החיילות הבריטיים.